

Häikiön Koskenniemi- elämäkertaa lukiessa

■ ANSSI SINNEMÄKI

Martti Häikiö: *V. A. Koskenniemi –
suomalainen klassikko.*

1: *Lehtimies, runoilija, professori
1885–1938.* 2: *Taisteleva
kirjallinen patriarkka 1939–1962.*
WSOY 2010.

Veikko Antero eli V. A. Koskenniemi (1885–1962) kuului yli puolen vuosisadan ajan Suomen kirjallisuuden ykköskentälliseen. Kentän monien avainasemien haltijana hän oli aina hyvin kiistelty hahmo. Perusasenteeltaan vanhoillisena ja intrigointiin taipuvaisena pelurina hän profiloitui ensin Eino Leinon kilpailijana viime vuosisadan alun runoruhtinaan asemasta, sitten akateemisille koturneille nousseena ylimyksellisenä eminenssinä ja lopulta puolustuskannalle ahdistettuna uudistusvihamielisenä jarrumiehenä – toisin sanoen hän oli koko uransa ajan kertakaikkisen hyvä vihollinen. Kuolemansa jälkeen hänet sýsättiin pitkäksi aikaa kirjallisuuden kaanonin katvealueille.

21-vuotias Koskenniemi tuli vuonna 1906 tähdenlentonä suomalaisen kirjallisuuteen esikoiskokoelmallaan *Runoja*. Samaan aikaan oli alkanut hänen läpi elämän kestänyt lehtimiehen ja kriitikon uransa. Itsenäistymisen jälkeen maisteri kutsuttiin uuden Turun yliopiston kirjallisuuden professoriksi. Näin Koskenniemellä oli selkänojanaan akateeminen status, useita julkaisufoorumeita ja asema suurimmassa kustantamossa.

Hän oli ahkera, tuottelias ja vaikutusvallanhaluinen kirjallinen portinvartija ja makutuoma-

ri, myös kulissien takana. Ken tavoitteli pääsyä kirjallisuuden Elysiumin kentälle, ei sinne hevin päässyt ilman Koskenniemen myöntämää lupalappua. Hän oli mies jolla oli valta sitoa ja päästää. Sodan jälkeen hänen hohtonsa alkoi himmentyä, huolimatta siitä että hänen uransa kruunattiin akatemian jäsenyydellä.

Martti Häikiön laaja teos on ensimmäinen kokonaisesitys Koskenniemen urasta. Häikiö korostaa, että Koskenniemi koki olevansa ensisijaisesti runoilija, vasta tämän jälkeen tulivat muut roolit: esseisti, aforistikko, kriitikko, poliitikko. Hänen olikin helpompi lunastaa valta-asemansa hanakka-
na vaikuttajana saatuaan ensin tunnustusta runoilijana, siten hän sai sanoilleen enemmän painoa. Yrityshistorioitsijana ja poliitikkona kunnostautuneen Häikiön painopiste on kuitenkin politiikassa. Hän on kirjoittanut apologian puoluetoveri Koskenniemen rehabilitoimiseksi, kuten hän teostaan mainosti ennen sen julkistamista: ”Tajusin, että yleinen käsitys Koskenniemestä on väärä”, Häikiö sanoi *Kalevassa* 28.12.2009.

Kohennusleikkkaus

Häikiö pyrkii oikaisemaan Koskennientä koskevan yleisen virhe-
käsityksen, mikä se sitten lieneekin, eli suorittamaan tutkimuskohteen hieman nahistuneen maineen kohennusleikkauksen. Tutkin seuraavassa eri näkökulmista, miten tekijä on onnistunut tavoitteessaan. Näyttää siltä, että pikeminkin kyseessä on Koskenniemen maineen päivitys kuin palautus tai puhdistus.

Häikiön suuri ansio on se, että hän on hankkinut käyttöönsä

erittäin runsaan ja arvokkaan alkuperäislähdeaineiston. Kirjeiden lisäksi siihen kuuluu Koskenniemen muuta henkilökohtaista arkistoa, josta on muun muassa jäljitettävissä Koskenniemen panos päivänpoliittiseen debattiin turkulaisen sanomalehden *Uuden Auran* anonyymina avustajana. Kaikkea tätä Häikiö referoi hyvin avoimesti ja vapaasti ainakin päätellen siitä, ettei hän kaihda tuoda esiin myös arkaluontoista ja ristiriitaisia aineistoa.

Toisaalta Häikiön esitys valittavasti jää torsoksi. Koskenniemi on vuosisadan ajan jakanut kirjallista yleisöä poliittisesti, ideologisesti, esteettisesti ja moraalisesti, mutta Häikiö ei näihin erotteluihin oikein pysty, koska hänellä on kiusallisen amatöörimäinen ote itse pääasiaan, Koskenniemen taiteeseen: runouteen, esseistiikkaan ja aforistiikkaan.

Häikiö toteaa, että Koskenniemen toiminnan ydinaluetta on runous, mutta ei tee kovin vakuuttavaa jälkeä Koskenniemen maineenpelastajana, koska hänellä ei ole valmiuksia runouden analysoimiseen ja Koskenniemen sijoittamiseen kirjallisuushistoriallisiin yhteyksiinsä. Sama rajoitus koskee Koskenniemen arviointia kriittikkona ja esseistinä. Häikiön hymistelevä suhde mestariin jää kovin ontoksi, kun hän tyytyy vain sirottelemaan tekstinsä oheen tasaisin välein Koskenniemen runoja varustettuna latean-naiivein saatesanoin.

Traaginen pessimisti

Runoilijaelämäkertaan kuuluu runoilijan tuotannon sisäistynyt tulkinta ja runojen sisimmän olemuksen avaaminen runoilijan persoonallisuuden ilmenemyksenä, myö-

tälläkseni Koskenniemen omaa estetiikkaa. Sitä Häikiö ei tee, vaan turvautuu listaamaan Koskenniemen runoihin sävelletyt laulut. Listan on tarkoitus todistaa runojen kvaliteetti. Kaikella kunnioituksella, se on sellaisenaan vasta osoitus siitä, että Koskenniemi kirjoitti metrisesti kurinalaista runoa, johon säveltäjän on hyvä ryhtyä.

Koskenniemen lyriikkatuotannossa on loistavat tuokionsa, joukossa muutama bravuuri vailla vertaa. Mutta siinä on alusta alkaen ollut myös piirteitä, jotka eivät ole kestäneet aikaa ja joista hänen kriittikkonsa kautta aikain ovat häntä arvostelleet. Hänen ilmaisunsa kului maneeriksi eikä banaali riimittely paljon auttanut asiaa, vaan vaikutti osaltaan siihen, että uudenlainen ilmaisu saattoi raivata itselleen tilaa. Tätä Koskenniemi ei voinut hyväksyä eikä ymmärtää, ja siksi hän kävi sodanjälkeistä modernismia vastaan tappioon tuomittua katkeraa sotaansa.

Näin kävi historiallisesti, mutta Häikiöllä ei ole tuntumaa tähän valataisteluun, jonka koordinaattien hahmottelu, puhumattakaan syventämisestä, olisi ilman muuta kuulunut tällaisen teoksen yhteyteen. Tässä yhteydessä järkyttävää luettavaa ovat kirjeenvaihdon kohdat, joissa tappelunhaluinen akateemikko epäilee ajoittain joutuneensa vainoharhaisten kohtausten valtaan.

Koskenniemen runoudesta huokuvaa elämännäkemystä on usein moitittu kylmäksi ja etäiseksi. Kauniisti sanottuna runoilijan perusasenne on traaginen pessimismi. Annamari Sarajas kumasteli aikoinaan sitä, että Koskenniemen runouden kosminen pessimismi tapasi niin syvän kikapohjan suomalaisissa lukijoissa.

Sarajas arveli, että pessimismi oli vuosisadan alussa lukeneiston piirissä laajalti todeksi eletty elämäntunne. Tellervo Krogerus on lisännyt tähän, että lukijoiden mielikuvamaailma oli sidoksissa vuositaiseen kristilliseen perinteeseen ja sen symbolikieleen, niin ”pakana” kuin Koskenniemi olikin. Niin tai näin, ainakin nykylukijalle syntyy helposti vaikutelma, että kysymyksessä on rooli: runoilija poseeraa, tavoittelee vaikutusta siten, että ulkoinen ele saa hallitsevan aseman koetun kustannuksella.

Koskenniemen Eros

Toisaalta nykylukijan voi olla vaikea asettaa aikalaislukijan asemaan. Aikoinaan puhuttiin paljon Koskenniemen ”Eroksesta”, kun viitattiin eufemistisesti hänen rakkausrunoihinsa. Kuvaannollisesti, Koskenniemen naislukijat paiskoivat pikkupöksyään parnassolle paljon vähemmästä kuin myöhempien aikojen lavatähtien ihailijat. On vaikea tajuta, mikä osuus häveliäisyydellä oli vielä itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä painetussa sanassa ja miten vähästä värityksestä saatiin lukijasta irti.

Kuvaava esimerkki on Häikiön kertoma kiista Koskenniemen runosta ”Koulutie”, joka on yksi hänen bravuureistaan. Se oli tilaustyö Oulun koulujen juhlaulkaisuun. Viime tingassa siitä vaadittiin poistettavaksi neljäs säkeistö liian uskallettuna, mihin suoraselkäinen runoilija ei suostunut. Kompromissina julkaisua painettiin yksi vaivainen kappale. Sensuroitu säkeistö kuuluu:

Ja mun matkani keskitiellä
näky ihana, aamuinen:
tytön sinisen kohtaan siellä
ja katseen sinisen.

Häikiö olisi voinut syventää teemaa. Koskenniemi oli hyvin kiinnostunut runon syntyprosessista ja puolusti usein käsitystä, että taiteellisen luomisen ratkaisevia momenteja on niin sanottu ”alkuelämys”, kaiken inspirationsin alkulähde. Lauri Viljanen puhuu *Koskenniemi*-teoksessaan Koskenniemelle ominaisesta ”ihanasta, kiitävästä hetkestä suurena lyyrilisenä elämäntilana”. *Nuoren Goethen* (1932) yhteydessä Koskenniemi itse puolestaan kuvailee lyyrillisen innoituksen

silmänräpäystä, jossa tietoisuus ajan ja paikan rajoituksista katoaa ja yksilö ja ulkomaailma, subjekti ja objekti, sulautuvat yhteen, ovat yhtä.

Usein on sanottu, että Koskenniemen ”lemmenlyriikka” on kovin veretöntä ja kalpeaa, mutta ainakin tämä asiallinen proosateksti todistaa toista: lemменlurittelun sijasta hän osasi vaadittaessa haltioitua kaikista eufemismien verhoista riisuttuun hurmioituneeseen hekumahuippuun. Näin hän myös inhimillistyy, tulee tykö puhuttelemaan meitä vielä elossa olevia ihmislapsia.

”Koulutie” sisältyy vuoden 1924 kokoelmaan *Uusia runoja*. Se on kokonaisuudessaan näyte Koskenniemen pessimismistä, tai sillä poseeraamisesta, kuten minä sen koken. Laskin, että lähes jokaisen runon kuvamaailmassa esiintyy vähintään kerran jotain kuolemaan tai epätoivoon viittaavaa: yö, pimeys, syys, hauta. Kuvat välittävät ulkokohtaisen eleen vaikutelman, eivätkä asiaa paranna Koskenniemen iänikuiset kesyt riimit (joissa ei ole sinänsä mitään paha, riippuu käyttöyhteydestä), jotka noudattavat kaavaa yö – lyö – syö – työ.

Uusien runojen jälkeen Koskenniemi löysi uudeksi ilmaisumuo-

dokseen aforismin, josta tuli aikaa myöten olennainen osa hänen profiliaan. Ensimmäinen tuotos on vuonna 1926 ilmestynyt *Matkasauva*. Markku Envall on kirjoittanut Koskenniemen aforistikasta syvällisen esseen (”Rauniot tähtivalossa”, 1985), ja tyyppillisesti, rehabilitaatio-otteelleen uskollisena, Häikiö poimii siitä vain rusinat, problematisoimatta, toisin kuin Envall tekstissään.

Sivumennen sanoen Koskenniemen aforistikasta väitteli aikoinaan teologi Yrjö Luojola, joka koki ahtaa ”pakana”-Koskenniemen kristilliseen pilttuuseen. Envall torjuu tämän perustellusti, Häikiö kalistuu Luojolan kannalle. Minä liityn Envallin leiriin. Luojola siteerasi lectio precursoriassa Koskenniemen aforismia: ”Kulkija, älä tuhlaa ajatuksiasi hautakumpuni tomuun, vaan ajattele sitä vähäistä, mitä olen suorittanut ennen kuin muutuin tomuksi tielläsi.” Vastavetona siteeraan apostoli Paavalia: ”Ratkaisevaa ei ole, mitä ihminen ehtii tai tahtoo, vaan se että Jumala armah-taa.” (Room. 9:16)

Kuka erehtyi?

Viivähdin näissä Koskenniemen kahdessa 1920-luvun teoksessa osittain sen tähden, että olin erikseen kiinnostunut katsomaan, mitä Häikiö ja Koskenniemi sanovat saman vuosikymmenen erästä kaikkein kestävimmästä sanataideteoksesta, Pentti Haanpään *Kentästä ja kasarmista*. Teos perustui Haanpään armeijakokemuksiin vuodelta 1926 ja synnytti ilmestyessään syksyllä 1928 melkoisen kohun. Koskenniemen sanalla oli tällaisissa kiistoissa painoa.

Häikiö kuittaa Koskenniemen Haanpää-arvostelun yhdellä lau-

seella: ”*Kenttää ja kasarmia* hän piti erehdyksenä.” Nootissa todetaan, että arvostelu ei sisälly *Koottuihin teoksiin*, ja viitataan Panu Rajalan *Unio mysticaan* (2008). Tässä Rajalan Waltari-elämäkerrassa sanotaan, että Koskenniemi piti *Kenttää ja kasarmia* erehdyksenä ja viitataan Vesa Karosen *Haanpään elämään* (1985). Siinä sanotaan: ”Kielteisessä mutta monisanaisesti muotoillussa arvioinnissaan Koskenniemi päättelee Haanpään erehtyneen.”

Näinhän tutkimus toimii, tietoa kiidätetään kuin viestikapulaa. Välillä tekisi hyvää palata alkulähteelle ja kirkistaa, mitä siellä sanotaan. Koskenniemi ei, vaikka kuinka päin lukisi, pitänyt *Kenttää ja kasarmia* erehdyksenä. Arvostelussaan *Uudessa Aurassa* 17.10.1928 hän tunnustaa Haanpään verrattoman lahjakkuuden taiteilijana, vaikka tämä ei ylläkään parhaimpaansa. Hän moittii Haanpää-tä psykologisen kuvauksen puutteista ja tendenssimäisen liioittelevalta otteesta armeijan olojen kuvauksessa peläten, että hän on tullut antaneeksi aseita ”määrättyjen tahojen” eli vasemmiston, armeijalaitoksen vastustajien käsiin. Karonen antaa ymmärtää, että Koskenniemi katki tähän peiteltyyn uhkauksen, mikä ei pidä paikkaansa. Koskenniemi päättää arvostelunsa tavalla, joka ansaitsee tulla lainatuksi tässä (monisanaisuuden suhteen Karonen on oikeassa):

Mutta vaikkakin Pentti Haanpää lie-nekin ampunut tällä kertaa kauas yli maalin, ei ole syytä kuvitella, ettei hänen kirjansa sisältäisi sellaistaakin, mikä on omiaan antamaan vakavaa miettimisen aihetta niille, jotka eivät ole välinpitämättömiä siitä, minkälainen henki vallitsee maan puolustuslaitoksessa. Onhan totta, että yleisö jo sanomalehtienkin välityksellä on

saanut tutustua eräisiin armeijaamme ja nimenomaan sotilaskasvatustamme kuvaaviin interiööreihin, jotka jossain määrin ovat omiaan antamaan tukea Haanpään kuvauksille. Ei ole sen tähden suinkaan syytä vain siksi, että tekijä ilmeisesti on tendenssimäisesti liioitellut, täysin sivuuttaa niitä syytöksiä, jotka tekijä kirjassaan esittää. Tuskinpa tekijä olisi ilman melkoisen vahvaa (joskin yksipuolisesti käsiteltyä) tosiasia-ainehistoa saanut kuvaukseensa niinkin paljon todellisuuden illuusiona. 'Kenttä ja kasarmi' ei sen tähden ole arvoton kirja myöskään puolustuslaitoksen ystävän käsissä. Tendenssimäisestä, yhteiskunnallisten olojemme takia hiukan edesvastuuttomasta liioittelustaan huolimatta voi se hänellekin antaa miettimisen aihetta.

Kuukautta myöhemmin, kun *Kentän ja kasarmin* aiheuttama kirjatosota oli kiihtymässä huippuunsa, muuan Taav. Laitinen julkaisi ”määrätyllä taholla” eli *Suomen Sosialidemokratissa* yleisöpuheenvuoron, jossa hän kiinnitti huomiota – ilman viittausta Haanpäähän, Haanpäähän jätettiin totaalisesti yksin – armeijalaitoksen rärkeisiin epäkohtiin: ”Syrjäisestä rupeaa todellakin näyttämään siltä, että vanhempien usein esille tulevassa pelossa on perää, että heidän kallein toivonsa, terveimmät pojat, sotapalveluksessa ollessaan rauhan aikana joutuvat arveluttaville ruumiillisille ja henkिसille vaaroille alttiiksi jopa monessa tapauksessa kuoleman omiksi.”

Kirjoittaja ei ollut kuka tahansa Taavetti Laitinen. Taav. Laitinen oli entinen Lääkintöhallituksen pääjohtaja ja valtioneuvos, joka oli perustanut Tilkka-nimisen yksityissairaalan, jonka hän myöhemmin myi Suomen valtiolle. Laitinen oli ollut useita vuosia *Ajan* toimituskunnan jäsen yhdessä Koskenniemen kanssa, ja vielä vuonna 1933 hän houkutteli Koskennientä turhaan Aitosuomalaisen eduskuntavaaliehdokkaaksi. Nämä asioista

hyvin perillä olevat herrat tiesivät tasan tarkkaan asioiden oikean laidan armeijassa, mutta Haanpäästä ei puolustanut kukaan, kun hyökkäys häntä vastaan kiihtyi.

On kuitenkin kevytmielistä ja huolimattomaa sanoa Koskenniemen elämäkerrassa, että tämän mielestä *Kenttä ja kasarmi* oli erehdys. Koskenniemi oli lukutaitoinen kriitikko, joka pyrki eläytymällä objektiivisuuteen ja hairautui toisinaan, niin kuin kriitikot hairahduttavat. Mutta hän ei erehtynyt tässä, ensimmäisen tasavallan tärkeimpiin teoksiin lukeutuvan teoksen tapauksessa.

Kahden kerroksen pessimismiä

Koskenniemen Haanpää-kritiikin ankarin momentti liittyy teoksen moraaliseen arvioon. Pohdittuaan Haanpään välittämää synkkää ihmis- ja kansankuvaa (”...kaikissa elonilmauksissaan mitä alkeellisinta joukkoa”) hän huokaa: ”Onneksi on syytä olettaa, että nuoren kirjailijan tilapäinen pessimismi on saanut hänet tekemään asiat tässäkin suhteessa todellista pimeämpinä”, kun Haanpää on kasarmielämän synkimpien puolien kuvaukseen ”valanut subjektiivista pessimismiaan”.

Miten Koskenniemi *Matkasauvassa* sanoikaan: ”Nuoruutemme pessimismi on hyödyllisenä painolastina miehuutemme puresa.” Eli on pessimismia ja pessimismia: mondeeni poseeraus on peliä ja leikkiä, mutta tosipaikan tullen, tosielämän kuvauksessa pessimismi onkin moitittavaa. Siihen sortuva ylittää hyvän maun rajat ja liikkuu jotenkin arveluttavalla, jopa räjähdysalttiilla alueella.

Samantapainen koetun ja litteräärin välinen etäisyys ilmenee

Koskenniemen kuolema-aiheen käsittelyssä. Koskenniemi menetti vuonna 1938 ensin sisarensa ja sitten äitinsä. Masentuneena hän kirjoitti Edwin Linkomiehelle: ”Kuolemahan on oikeastaan pienestä pitäen askarruttanut ajatuksiani, mutta en ole aikaisemmin elänyt sitä sellaisena läheisenä fyysillisena tosiasiana kuin nyt sisareni ja äitini melkein samanaikaisen poismenon yhteydessä.” Juuri tähän ”läheisen fyysisen tosiasian” elämätömyyteen Uno Kailas oli vuonna 1925 kiinnittänyt huomiota: ”Onko Koskenniemi koskaan runoissaan astunut sille äärimmäläiselle rajalle ihmisen, elämän ja kuoleman välillä ... ?” Näin kovan haasteen rohkeni tuore Aunuksen-veteraani heittää *Nuoren Anssin* (1918) laulajalle.

Hyvät veljet, ja siskot myös

Koskenniemen oman tuotannon ja kritiikin suhteissa oli läpi elämän muuan piirre, joka antaa suomalaisen kritiikki-instituution mekanismeista hyvin alastoman kuvan: omien siekailematon kehuskelu. Sen paljastaminen on Häikiön kirjan ansio, joskin Häikiö maineempalauttajana järjestään käyttää tätä piirrettä – eli Koskenniemen saamia myönteisiä kritiikkejä – positiivisena todisteena Koskenniemen suuruudesta. Näin se menee kerran toisensa jälkeen: Koskenniemi julkaisee uutuuden, ja pian on *Ajassa* ja *Valvojassa*, *Uudessa Suomettaresa* ja *Uudessa Suomessa* sekä *Uudessa Aurassa* kiittävä arvostelu, joka pönkittää mestarin kuvaa. Arvosteluista on yleensä sovittu sisäpiirissä, ja kulloisetkin parhaat kaverit tarttuvat toimeen. Lisäksi tekijää pommitetaan kirjein, joissa kehuutaan vielä estottomammin.

Elämäkerta todistaa, että imar-
telu on ollut suomalaista (korkea)
kulttuuria eteenpäin vievä voi-
ma. Alan huippu on ehdottomasti
Lauri Viljasen opettajansa 50-vuo-
tislahjaksi vuonna 1935 kirjoitta-
ma V. A. Koskenniemi. Hänen elä-
mänsä ja runoutensa, joka on erit-
tään taitavasti tehty panegyyrinen
ylistys. Ainakin nämä Koskennie-
men piirin vaihtuvat jäsenet kehu-
vat vähintään kerran kukin vuo-
rollaan suurmestariaan: Eliel As-
pelin-Haapkylä, Gunnar Suolah-
ti, Kyösti Wilkuna, Eino Kalima,
Edwin Flinck-Linkomies, Rafa-
el Forsman-Koskimies, Yrjö Kos-
kelainen, Erik Ahlman, Lauri Vil-
janen, Kaarlo Marjanen, Arvi Ki-
vimaa, Anna-Mari Tallgren, Aune
Heinonen-Hiisku, Helka Heino-
nen-Hiisku, Leena (Helena) Kulo-
vaara-Kangas-Ilmari, Leevi Valka-
ma, Toini Havu, Viljo Kajava, Unto
Kupiainen, Kerttu Tanner-Saaren-
heimo, Elsa Erho, Pekka Mattila...

Vihollisten suhteen oltiin vasa-
taavasti yhtä leppymättömiä. Oli
syytä olla tarkkana, ettei erehty-
nyt antamaan liian penseää vai-
kutelmaa, siitä saattoi seurata ran-
gaistus. Mielenkiintoinen on skis-
ma Viljo Tarkiaisen kanssa. Siihen
Koskenniemi oikeastaan provo-
soi tahallaan, sillä *Kivi*-monogra-
fiassaan (1934) hän arvosteli mel-
ko suoraan tainelais-tarkiaislaista
tapaa lähestyä kirjailijaneroa. Kos-
kenniemen mukaan siinä annettiin
ulkoisille tekijöille liikaa selitysval-
taa eikä osattu arvostaa Aleksis Ki-
ven kaltaisen neron tuotantoa hä-
nen persoonallisuutensa ilmenty-
mänä. Oppositioasenteellaan hän
tavallaan raivaa tilaa uskriteikin
lähiluvun metodille, joka teki sit-
ten tuloaan sodan jälkeen – tieten-
kin sillä varauksella, että uskritei-

tiikki oli sängen kaukana psyko-
logisista persoonallisuusteorioista.

Koskenniemi huipensi esityk-
sensä kiistämällä jyrkästi, että Alek-
sis Kiven psyykkisen romahduksen
syynä olisi ollut ”haavoittunut kir-
jailijankunniä”. Sellaisen diagnoo-
sin ”oheen jokainen Kiven runoili-
jaluonteen tuntija varmaan haluai-
si liittää suurimman kysymysmer-
kin. Kiven koko runous vastustaa
sellaista käsitystä, että jotkut epä-
edulliset arvostelut – – olisivat voi-
neet uhata hänen järkensä valoa”.

Tälle polemiikille paljastuu
Häikiön kirjassa sivujuonteena ou-
to jälkinäytös. Aina niin uskollinen
aseenkantaja (mutta myös voittoa
kilpahakija) Rafael Koskimies ar-
vosteli *Uudessa Suomessa* Kosken-
niemen talvisotakokoelman *Latu-
ja lumessa* (1940). Koskenniemi oli
aistivinaan arvostelussa kylmäkis-
koisuutta (Koskimies oli aina etäi-
sen viileä), niin että hän loukkaan-
tui sydänjuuriaan myöten ja kehiti
ystävänsä kanssa katkeran riidan,
jossa kumpikaan ei antanut perik-
si. Kirjeenvaihdosta ilmenee, että
Koskenniemi meni aivan sekaisin.
Juuri sellainen on haavoittuneen
kirjailijankunnian taudinkuva.

Taistelu runouden suunnasta

Tätä taustaa vasten voi vain kuvi-
tella, millainen järkytys uuden su-
kupolven esiinrynnistys sodan jäl-
keen oli. Erityisen kipeää teki, kun
rintamaan ryhmittyi myös joita-
kin liittolaisia eli pettureita ja ta-
kinkääntäjiä. Kirvelevin menety-
s oli suojatiksi mielletty Oulun poi-
ka Aaro Hellaakoski, jota uusi su-
kupolvi puolestaan käytti sumeile-
matta lyömäaseena Koskenniemeä
vastaan.

Koskenniemi oli oikeasti vihat-
tu hahmo sekä vasemmiston et-

tä kulttuuriliberaalin modernisti-
falangin keskuudessa. Hän oli elä-
mänsä loppuun asti leppymätön
intrigoija, mikä ei voi olla yhä he-
rättämättä paitsi kauhua myös ihai-
lua. Historian ironiaa on, että kuu-
luisan häväistyskirjoituksen tä-
tä ”ideologista sotasyyllystä” vasa-
taan singonnut kulttuuribolševikki
Raoul Palmgren (”Hautakirjoitus
Koskenniemelle”) esiintyi seura-
valla vuosikymmenellä modernis-
teja vastaan asiallisesti ottaen sa-
moin argumentein kuin Kosken-
niemi.

Yhtä asiaa Häikiön ja Kosken-
niemen on jotenkin vaikea myön-
tää ja ymmärtää. Aika oli ajanut
ohi. Koskenniemen kirjallisuuskä-
sityksellä suhteessa modernismiin
oli rajoituksensa, vaikka en tahdo-
kaan väittää asiasta mitään katego-
risen lopullista. Koskenniemi suh-
tautui 1940–50-lukujen vaihteessa
esimerkiksi Rabbe Enckelliin voit-
topuolisen myönteisesti samalla
kun hän kuitenkin saattoi tyrmätä
jonkin yksittäisen runon aika tilysti:
”Arvostelija puhuisi vastoin va-
kaumustaan, jos hän väittäisi, että
hän olisi edellä siteeratusta säkeis-
töstä – – saanut syntymään jotain
synteettistä, jotain joka muistuttaisi
runoa.” Nykylukija tavoittaa si-
teeratun runon sisäisen rytmin,
kun taas Koskenniemen mielestä
siitä puuttuvat lyyriikon rytmilliset
ja melodiset keinot.

Toisena esimerkkinä otan tapaus
Kafkan, joka pujahtaa Koskennie-
men tekstiin aivan ohimennen hä-
nen esitellessään vuonna 1949 *Val-
vojassa* piispa Eino Sormusen es-
seekokoelmaa *Eurooppa valinkau-
hassa*. Sormusen yhden esseen
aiheena on Franz Kafka ja lähinnä
hänen *Linnansa*, jonka suomen-
nos ilmestyi vasta vuonna 1964.

Sormusen tulkinta on teologinen, ja varsin elegantti. Koskenniemi kuittaa:

Sen sijaan Sormunen tuskin on voinut täysin vakuuttavasti osoittaa, että myös Franz Kafka oli ansainnut sen 'aikamme tulkin' arvonimen, jonka hän tälle mystiikalla leikittelevälle juutalaiselle kirjailijalle omistaa. Siihen maineeseen, jonka Kafka kieltämättä on saavuttanut, on kirjallisella snobismilla ollut runsas osuutensa. Paljon vakavampaa mielenkiintoa ansaitsee Kafkan rotuheimolainen, ylrabbiini Ehrenpreis, jonka henkilöllisyydestä Sormunen antaa myös hauskan, persoonalliseen tutustumiseen perustuvan lähikuvan.

Marcus Ehrenpreisin suhteen Koskenniemi saattoi hyvinkin olla oikeassa, mutta harvoin olen törmännyt noin ymmärtämättömään ja sydämättömään Kafka-reseptioon kuin yllä olevassa sitaatissa. ”Snobismi” oli Koskenniemen sanastossa korkean tason pejoratiivi, eikä ”juutalaisuuskään” ollut kovin korkeassa kurssissa.

Jälkipyykki

Häikiö, jonka mielestä yleinen käsitys Koskenniemestä on väärä, käsittelee esityksensä lopussa Koskenniemen ”jyrkän kaksijakoista jälkimainetta”. Miten se suhtautuu ”yleiseen käsitykseen”, jää epäselväksi. Koskenniemen kaksijakoisella jälkimaineella Häikiö viittaa ensisijaisesti tämän natsivallan aikaisiin Saksan-yhteyksiin 1930- ja 1940-luvulla. Ongelmahan oli paljolti itseaiheutettu, jonka yhteiskunta (lue: Paasikivi) hyvitti vuonna 1948 akateemikon arvolla ja asemalla pian valvontakomission maasta poistumisen jälkeen. Saman tunnustuksen saivat myös Eino Kaila ja Rolf Nevanlinna, jotka eivät liioin olleet kaihtaneet natsi-aikeista yhteydenpitoa. Koskenniemen maineeseen siitä jäi haava,

jossa puukkoa on pyöritelty siittemisiin. Siinä ei ole armoa pyydetty eikä annettu.

Yritän hahmotella kahden nykyauktoriteetin kautta, miten tämä jyrkän kaksijakoinen jälkimaine ilmenee: Matti Klinge (puolesta) ja Pertti Karkama (vastaan). Klinge maalailee kokoomateoksessa *Kurkian varjo* (1985), että Koskenniemi oli aina vähemmistössä sivistyksen puolustajana. Sivistyksen vastustajina olivat barbaarilaumat. ”Sekä uusi Saksa että kotimaan oikeistovirtaukset, kuten AKS, sisälvisivät kielteisiä puolia mutta vaikuttivat puhdistavasti. Siksi Koskenniemi pyrki ymmärtämään niitä pitkälle.” Tulkitseen niin, että Koskenniemen ylimysolemus ikään kuin oikeutti hänen ratkaisunsa, mitä ne sitten kulloinkin olivatkin.

Karkama puolestaan kohoaa *Suomen kirjallisuushistoriassa* (1999) lennokkaaseen tulkintaan, jonka takaa häämöttää yhtä paljon Lukács-mystiikkaa kuin itseään Koskenniemeä: ”Koskenniemi asettuu lopulta empimättä kansallissosialistisen Saksan kannalle. Hänen kaunokirjalliseen tuotantoonsa alun perin sisällytynyt eräänlaisen kosmisen pessimismin väritämä länsimaisen humanismin perintö peittyy suuren murroksen aikana totalitaariseen ideologiaan.” Tarkkaan lukien Koskenniemi osasi empiäkin, ja väite että hän olisi langennut totalitaarisen ideologian valtaan mystifioi asiaa toiseen äärimmäisyyteen kuin Klinge.

Häikiön apologia on karhean pragmaattista eikä hän pyri moraaliseen hienosäätöön tai sofistikoituneihin erotteluihin à la Klinge ja Karkama, jotka tosin hekin käperätyvät lopulta omiin henkisiin poteroihinsa. Häikiö loiventaa Kosken-

niemen syyllisyyttä muun muassa seuraavilla argumenteilla: Koskenniemi ei omaksunut eikä propagoinut natsi-ideologiaa, Weimarin kirjailijaliiton varapuheenjohtajaksi hänet valittiin poissaolevana, jolloin puheenjohtajaksikin vaihdettiin Hans Carossa, joka ei missään nimessä ollut natsi. Sitä paitsi oikeutetun toiminnan motiivina oli taistelu eurooppalaisen sivistyksen puolesta punaista bolševikkivaaraa vastaan. Avuksi otetaan jopa vertailu Olavi Paavolaiseen, joka todistellaan ”enemmän” natsimieliseksi kuin Koskenniemi, mikä tässä yhteydessä on yhdentekevää.

Kaikki tämä voisi mennä läpi, mutta yhdessä asiassa Häikiö kaunistelee tai sumentaa asiantilaa. Koskenniemi oli antisemiitti, enemmän tai vähemmän. Hän suhtautui ymmärtävästi juutalaisten syrjintään, joka alkoi lakisääteisesti viimeistään vuonna 1935 totaalisenä virkakieltona ja kiristyi asteittain lopullisen ratkaisun politiikkaan. Koskenniemi vieraili syksyllä 1935 Saksassa ja julkaisemassaan matkakirjassaan *Havaintoja ja vaikutelmia kolmannelta valtakunnasta* (1937?) hän kallistuu myötäilemään vallanpitäjien politiikkaa tässä(kin) suhteessa. Erityisesti häntä kiehtoo Alfred Rosenbergin rotuideologia, jota Koskenniemi nimittää kulttuurifilosofiaksi ja jota hän referoi myötäsukaisesti. Tätä Häikiö ei lainaa:

Pohjoisen rodun jaloimpia, historiaa luovia ominaisuuksia ovat Rosenbergin mukaan kunnian, henkisen vapauden ja velvollisuuden vaatimusten korostaminen. Tämän, siveellisiltä ominaisuuksiltaan arvokkaan, valtiota ja kulttuuria luovan rotusielun herättäminen tietoisuuteen tehtävästään ja puhdistaminen tilapäisten olosuhteiden johdosta siihen liittyneistä aineksista ja ominaisuuksista on Rosen-

bergin mukaan meidän aikamme ja erikoisesti kansallissosialismin suuria tehtäviä. – – Ulkomaalaiselle Rosenbergin kulttuurifilosofia tarjoaa kentties lopultakin suurimman viehätysensä juuri siinä, että se on syntynyt sen omalaatuisen valtiollis-sivistyksellisen tahtoilmion piirissä, joka painaa leimansa nykyisen Saksan elämään ja jota se puolestaan osittain varsin syvällisestikin valaisee.

Häikiö vetoaa näissä yhteyksissä Koskenniemen naiviuteen ja tietämättömyyteenkin. Se ei kuitenkaan estä häntä tarpeen vaatiessa hehkuttamasta Koskennientä visionääriksi: ”Teokseen sisältyy huikean oikeaan osunut aavistus siitä, mitä kohti – – Eurooppa oli matkalla.” Tämä näky on peräisin vuonna 1931 ilmestyneestä matkakirjasta *Symphonia Europea a. D. 1931*. Kumpaan tässä lopulta pitää uskoa, visionääri-Koskenniemeen vai naivisti-Koskenniemeen? Jyrkän kaksijakoista!

Kaikista edellä esitetyistä reu-
nahuomautuksista huolimatta haluan lopuksi korostaa, että Martti Häikiö on tehnyt suuren ja arvokkaan työn, joka kannatti tehdä. En ole samaa mieltä niiden kriitikoiden kanssa, jotka ovat jo julistaneet, että Koskenniemi joutaakin jäädä historian tunkkaiseen roskakoriin. Teos on sujuvasti kirjoitettu kappale suomalaisesta kulttuurihistoriaa, jonka jättämät jäljet vaikuttavat vielä monin tavoin keskuudessamme ja painavat leimansa omaankin aikaamme. Paikoin teos jopa kohoaa kohteestaan irti kertomaan jotain olennaista suomalaisesta – ei aina kovin kauniista – mentaliteetista. Tarinasta kannattaa ottaa opiksi.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja kirjallisuuskriitikko.